

Мустақиллик йилларида ОАВ га оид қабул қилинган
Қонунларда:

Қар бир фуқарога ахборот олиш
ролагланиши ва давлат томонидан ҳимоя
иниши каби меъёрлар алоҳида белгилаб
илган

161

Бу пайтда шундай Қонунлар баъзи
IX қабул қилинмаганлиги, бошқа
илакатларда, хусусан, демократия
сбатан ривожланган мамлакатларда эса
дан-кам учрайдиган ҳодиса эди
ққатга сазовор. (Ўзбекистоннинг янги тарихи.
Тошкент: Ўзбекистоннинг тарихи. Т. II. 2000

екистоннинг умуминсоний
иятларга содиқлиги, инсон ҳуқуқлари
нлигини ҳимоя қилиш каби халқаро
қк нормаларига изчил амал
ётганлиги намоён бўлди.

Mustaqillik davrida mamlakatimizdagi OAV larining qiyofasi, tizimdagi tarkibiy o'zgarish va yangilanishlar quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

1. OAVning soni va sifati keskin ortib bormoqda. 1991 yilda OAV umumiy soni 395 ta bo'lgan bo'lsa¹⁷⁹, 1994 yilda Respublikada 475 ta OAV, ulardan 384 ta gazeta, 66ta jurnal, 19 ta telestudiya, 3 ta kabel televideniya, 2 ta radiostudiya va bitta agentlik faoliyat ko'rsatgan¹⁸⁰. bugunga kelib, 1,4 mingtaga yaqin ommaviy axborot vositalari O'zbekiston matbuot va axborot agentligida ro'yxatga olinganligini aytish zarur. Ulardan 709 gazeta, 289 jurnal, 95 TV i radio. Bosma nashrlar, tele- i radiokanallar bilan bir vaqtda publitsistik faoliyatni veb-saytlar ham olib bormoqdalar.¹⁸¹

2. Mustaqillik yillaridamamlakatimizda davriy bosma nashrlarning internet versiyalari, internet jurnalistika vujudga keldi va u jadallik bilan rivojlanib bormoqda. So'nggi besh yil ichida ularning soni 2 barobardan ortdi. 1 yanvar 2015 yil holatiga ko'ra, internet ommaviy axborot vositalari 304 tani tashkil etadi.¹⁸²

3. So'nggi o'n yil ichida mustaqil bosma OAV larining soni 2,5 marta, mustaqil elektron OAVlarning soni esa 7 barobar oshdi.¹⁸³ Mavjud barcha telekanallarning qariyb 53 foizi, radiokanallarning esa 85 foizi nodavlat ommaviy axborot vositalari hisoblanadi.¹⁸⁴ Bu esa erkin axborot bozori, bozor iqtisodiyoti talablariga javob bera oladigan mustaqil nashrlar soni ko'payib, raqobat muhiti shakllanganligidan dalolat beradi.

4. Respublikamizda istiqomat qilayotgan ko'p millatli mushtariylarning talab va istaklari inobatga olingan holda bosma ommaviy axborot vositalari 12 ta tilda¹⁸⁵ nashr etilmoqda, televidenie va radioda ham bu amaliyot qo'llanilmoqda, eshittirish va ko'rsatuvlar qardosh xalqlar tillaridan tashqari rus, ingliz tillarida ham efirga uzatilib, veb-saytlar o'zbek, rus va ingliz tillarida faoliyat yuritadi;

5. Bugun respublikamizdagi ommaviy axborot vositalari siyosiy-ijtimoiy, huquqiy, tibbiy, ta'lim-tarbiya, xotin-qizlar, ijtimoiy-ma'rifiy, iqtisodiy-ijtimoiy, sport, ma'naviy-ma'rifiy va shu kabi boshqa ko'plab sohalar bo'yicha chiqarilmoqda.

¹⁷⁹Қаранг: Важный этап реформирования информационной сферы // Народное слово. – 2013. – 20 ноября.

¹⁸⁰ OAV: хуқуқий база такомиллаштирилмоқда // Халқ сўзи. – 2010. – 20 август.

¹⁸¹Қаранг: Цифры и комментарии // Народное слово. – 2014. – 5 февраля.

¹⁸²“Фуқаролик жамияти институтларининг фаоллиги ошмоқда”. 24.04. 2015 // Инт.: <http://uza.uz>

¹⁸³Қаранг: Важный этап реформирования информационной сферы // Народное слово. – 2013. – 20 ноября.

¹⁸⁴ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь / И. Каримов. – Т: “Ўзбекистон”, 2010. – Б. 30.

¹⁸⁵Фуқаролик жамияти асослари: ўқув қўлланма /А.Жалилов ва бошқ. – Тошкент, 2015. - Б.187.

6. Davlat va jamoat tashkilotlari ommaviy axborot vositalari bilan bir qatorda nodavlat ommaviy axborot vositalari va ularning faoliyatini qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan bir qancha tashkilotlar tizimi yaratildi. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini koʻllab-quvvatlash Jamoat fondi, Jurnalistlar ijodiy uyushmasi, Oʻzbekiston mustaqil bosma ommaviy axborot vositalari va axborot agentliklarini qoʻllab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi, Nodavlat elektron ommaviy axborot vositalari milliy assotsiatsiyasi, Jurnalistlarni tayyorlash xalqaro markazi shular jumlasidandir.

7. Xalqaro hamjamiyatni mamlakatimiz hayoti, islohotlarni amalga oshirish borasida qoʻlga kiritilgan yutuqlar toʻgʻrisida xabardor qilish, aholining axborotga boʻlgan ehtiyojini qondirish hamda fuqarolar va davlat organlari oʻrtasidagi oʻzaro aloqadorlikni kuchaytirish maqsadida hozirgi kunda internet tarmogʻida deyarli barcha davlat organlarining veb-saytlari joylashtirilgan. Davlat organlari veb-saytlaridan tashqari boshqa veb-saytlarning soni ham oshib borayotganligini alohida qayd etish zarur. Xususan, “Uz” domen zonasidagi veb-saytlarning soni 2002 yildagi 587dan¹⁸⁶ 2010 yil fevral oyida milliy internet makonida 10 mingta veb-sayt roʻyxatga olingan, 2015 yil iyun oyi holatiga koʻra esa, ularning soni 21,86 mingtaga etdi.¹⁸⁷

8. Sohaga zamonaviy texnologiyalar izchil joriy etilishi natijasida tizimga raqamli, mobil va internet televidenie kabi mutlaqo yangi mediatuzilmalar kirib kelmoqda. Global tarmoqda 200 ga yaqin nashrlarning elektron versiyalari mavjud.¹⁸⁸

SHuningdek, hozirgi kunda Qoraqalpogʻiston Respublikasi, Navoiy, Namangan, Fargʻona va Samarqand viloyatlari kompyuterlashtirish markazlariga "uz" domenini roʻyxatga olish maqomi berildi. Bu esa "uz" domenini hududlarning oʻzida roʻyxatga olish va ularning sonini yanada oshirishga xizmat qiladi.¹⁸⁹

Veb-saytlarning soni oshib borayotganligi nafaqat fuqarolarimizning, balki boshqa mamlakatlarda ham Respublikamizda oʻzkazilayotgan islohotlar haqida toʻla maʼlumotga ega boʻlish uchun imkoniyatlar yaratmoqda.

Bu misollar mamlakatimizda ommaviy axborot vositalarini liberallashtirishga oid siyosat tizimli asosda, bosqichma-bosqich va aniq maqsadga yoʻnaltirilgan holda amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi. Ayni chogʻda, mamlakatimizda ijtimoiy hayotning turli sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar oxir oqibatda ommaviy axborot vositalari ishida yangi yoʻnalishlarning paydo boʻlishi va sohaga oid qonunchilik bazasini takomillashtirishga olib keldi.

Mamlakatimizda yaratilgan qonunchilik bazasi va amalga oshirilayotgan ishlar xalqaro-huquqiy meʼyorlarga toʻla mos kelishini alohida qayd etish kerak. Xususan, OAV faoliyatiga oid qonunlarning tahlili ularning Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”ning 19-moddasidagi “har kim davlat chegaralaridan qatʼiy nazar har qanday axborotni olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi” hamda boshqa halqaro hujjatda “oʻzaro tenglik va turli madaniyatlarni hurmat

¹⁸⁶ Миллий домен интернет фестивали бошланди // Халқ сўзи. – 2013. – 15 август.

¹⁸⁷ Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг 2015 йил биринчи ярим йиллик ҳисоботи.

¹⁸⁸ Замонавий медиатеchnологиялар ва тараққиёт // Халқ сўзи. – 2013. – 9 апрель.

¹⁸⁹ Ўзбекистон матбуоти миллий форуми // Халқ сўзи. – 2013. – 20 ноябрь.

qilish asosida barcha davlatlar o'rtasida ikki va ko'p tomonli axborot almashish muhim"ligi to'g'risidagi me'yorlarga hamohang ekanligini namoyon qilmoqda.¹⁹⁰

Mamlakat rahbari jamiyatimiz rivojida ommaviy axborot vositalarining roli haqida to'xtalib: "Bugun hayotning o'zi oldimizga fuqarolik jamiyati institutlari tizimida ommaviy axborot vositalarining o'rni va rolini yanada mustahkamlash vazifasini qat'iy qilib qo'yimoqda. Ommaviy axborot vositalarining yanada erkinlashtirish,... olib borilayotgan islohotlar siyosatining ochiqdigi va oshkorligini ta'minlashga, kuchli fuqarolik jamiyatning izchil shakllanishiga madad berishi darkor"¹⁹¹ deb ta'kidlagan.

SHu ma'noda Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da axborot sohasini isloh qilish borasidagi qonunchilik tashabbuslari ushbu sohada bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan tadrijiy islohotlarning uzviy davomi bo'ldi.

Unda YUrtboshimiz axborot sohasini taraqqiy toptirish, so'z va axborot erkinligini ta'minlashni mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab bergan.

Ma'lumki, fuqarolik jamiyatining muhim belgilaridan biri davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari ustidan jamoatchilik va parlament nazoratini ta'minlash sanaladi. SHu nuqtai nazardan Konsepsiyada "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqdigi to'g'risida"gi Qonunni qabul qilish taklif etildi. 2014 yilning 6 mayida qabul qilingan bu qonunning hayotga joriy etilishi davlat hokimiyati organlari faoliyati haqida jamoatchilikni xabardor qilib borishning huquqiy mexanizmlarini yaratib, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ochiqdigi va oshkoraligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish sharoitida jamoatchilik fikrining roli tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Fuqarolarning axborot vositalari orqali siyosiy qarorlarni qabul qilinishga ta'siri va keng ishtiroki natijasida dasturlarni amalga oshirish jarayonida OAVga murojaatlar oshib boradi. Bu esa ommaviy axborot vositalari yordamida fuqarolar va davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yanada yaqinlashuvi, rivoji uchun imkoniyat yaratadi.

Ushbu qonunning qabul qilinishi fuqarolarni davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risida xolis, tezkor va to'la-to'kis xabardor qilishga, fuqarolarning davlat va jamiyat qurilishi jarayonlarida faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qilib, bu organlar faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda barcha zarur sharoitlarni yaratib beradi.

Birinchi Prezidentimiz Prezident I.Karimov tomonidan "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqdigi to'g'risida"gi qonunni qabul qilish haqidagi taklifi ham bu muammoning echimi jamiyat taraqqiyoti uchun nechog'lik dolzarb ekanini tasdiqlaydi¹⁹².

Bir so'z bilan aytganda, qonunning qabul qilinishi natijasida, axborot vositalari bilan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari o'rtasida aloqalarni mustahkamlash orqali mediamakonni tezkor va mukammal axborot bilan to'ldirish hamda ushbu ma'lumotlardan fuqarolarning erkin foydalana olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

¹⁹⁰Борсиева З.Х. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт ва уни Ўзбекистон Республикасида амалга ошириш жараёни. – Т: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б.34.

¹⁹¹ Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б. 31.

¹⁹²Каримов И.А. Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига байрам табриги // Инт.www.press-service.uz. – 2011. – 27 июнь.

XXI asrda taraqqiyotning axborot bosqichiga qadam qoʻygan jahon hamjamiyati har sohani modernizatsiyalash va axborotlashtirish yoʻlidan bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning inqilobiy taʼsiri davlat tuzilmalari va fuqarolik jamiyati institutlari, iqtisodiy va ijtimoiy soha, ilm-fan va taʼlim, madaniyat va odamlarning turmush tarzida kuzatilmoqda. Kompyuter texnologiyalari insonlarga oʻz salohiyatidan yanada toʻliq foydalanish imkoniyatini beradi, farovonlik darajasini oshirish, demokratiya, tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Respublikamiz ham mazkur jarayonlardan chetda qolayotgani yoʻq va global axborot jamiyatini shakllantirishda faol ishtirok etmoqda. “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi”da¹⁹³ axborot sohasiga oid belgilangan vazifalar ham Oʻzbekistonga jahon axborot makonida oʻzining munosib oʻrnini topishiga yordam bermoqda.

Ayni chogʻda, axborot texnologiyalari, ommaviy axborot vositalari va elektron kommunikatsiyaning rivojlanishi hozirgi zamon jamiyati boshdan kechirayotgan global oʻzgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Jamiyatning asosiy institutlari hisoblangan hokimiyatlar, sogʻliqni saqlash, oila va nikoh, madaniyat, taʼlim va fan kabilar jiddiy transformatsiyaga yuz tutmoqda.

Axborot texnologiyalari asosida davlat hokimiyati organlari faoliyatining shakli va mazmuni tubdan oʻzgarimoqda, davlat boshqaruvining innovatsion tizimi – elektron hukumatlar, elektron davlatlar tashkil topmoqda, demokratik boshqaruvning tartib-taomillari (elektron demokratiya, toʻgʻridan-toʻgʻri foydalanish yoki tanishish demokratiyasi) takomillashib bormoqda.

Axborot jamiyatida ijtimoiy institutlar jiddiy oʻzgarib borar ekan, yuz berayotgan oʻzgarishlarni oʻrganish va mushohada qilishga boʻlgan ehtiyoj ham shunga yarasha ortib boradi.

Hozirgi zamon jamiyati axborot makonining oʻzgarishi qadriyatlarning yangi tizimi, bilish va amaliyotning eng yangi ustuvorliklari shakllanishiga olib keladi. Bunday qadriyatlar va ustuvorliklar oʻz navbatida insonning jamiyatdagi xulq-atvoriga, siyosiy va iqtisodiy tizimni rivojlantirishga, deyarli barcha ijtimoiy institutlar faoliyat koʻrsatishiga jiddiy taʼsir oʻtkazadi.

Ayni bir vaqtda siyosat, iqtisodiyot va madaniyat axborotdan muayyan guruhlar manfaatlarida foydalanilishi yoki axborotni ongli ravishda buzish bilan bogʻliq turli xavf va tahdidlarga duchor boʻladi. Bunday muammolar elektron kommunikatsiyalar hukmronligi sharoitlarida rivojlanish istiqbollarini qayta mushohada qilishning dolzarbligini kuchaytiradi, shuningdek yangi turdagi axborot makoni imkoniyatlariga tegishli baho berish va uning ijobiy salohiyatini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratishga taqozo qiladi.

SHunday qilib, axborot bilan taʼminlangan jamiyat madaniyati hokimiyatning yangi turini – ilmiy bilimga asoslangan hokimiyatni shakllantiradi. Bunday hokimiyat axborot bilan taʼminlangan jamiyatning muhim, ajralmas xususiyati boʻlib, uni siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy-texnik jihatdan rivojlantirish yoʻnalishlari va parametrlarini koʻrsatib beradi.

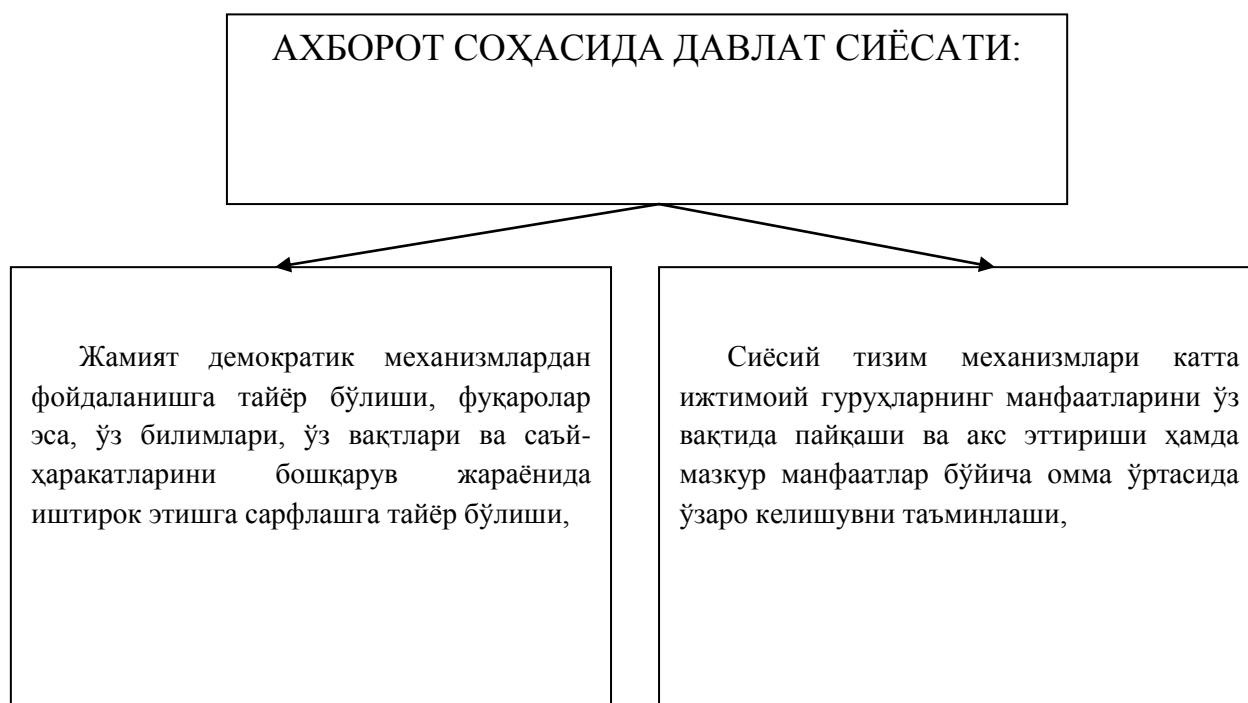
Mazkur vazifalarni, shuningdek oʻzgarishlar borishining butun jarayoniga jiddiy taʼsir qiluvchi muammolarni hal etish uchun davlat tomonidan axborot siyosati amalga oshiriladi.

¹⁹³Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь / И. Каримов. – Т: “Ўзбекистон”, 2010. – Б.34.

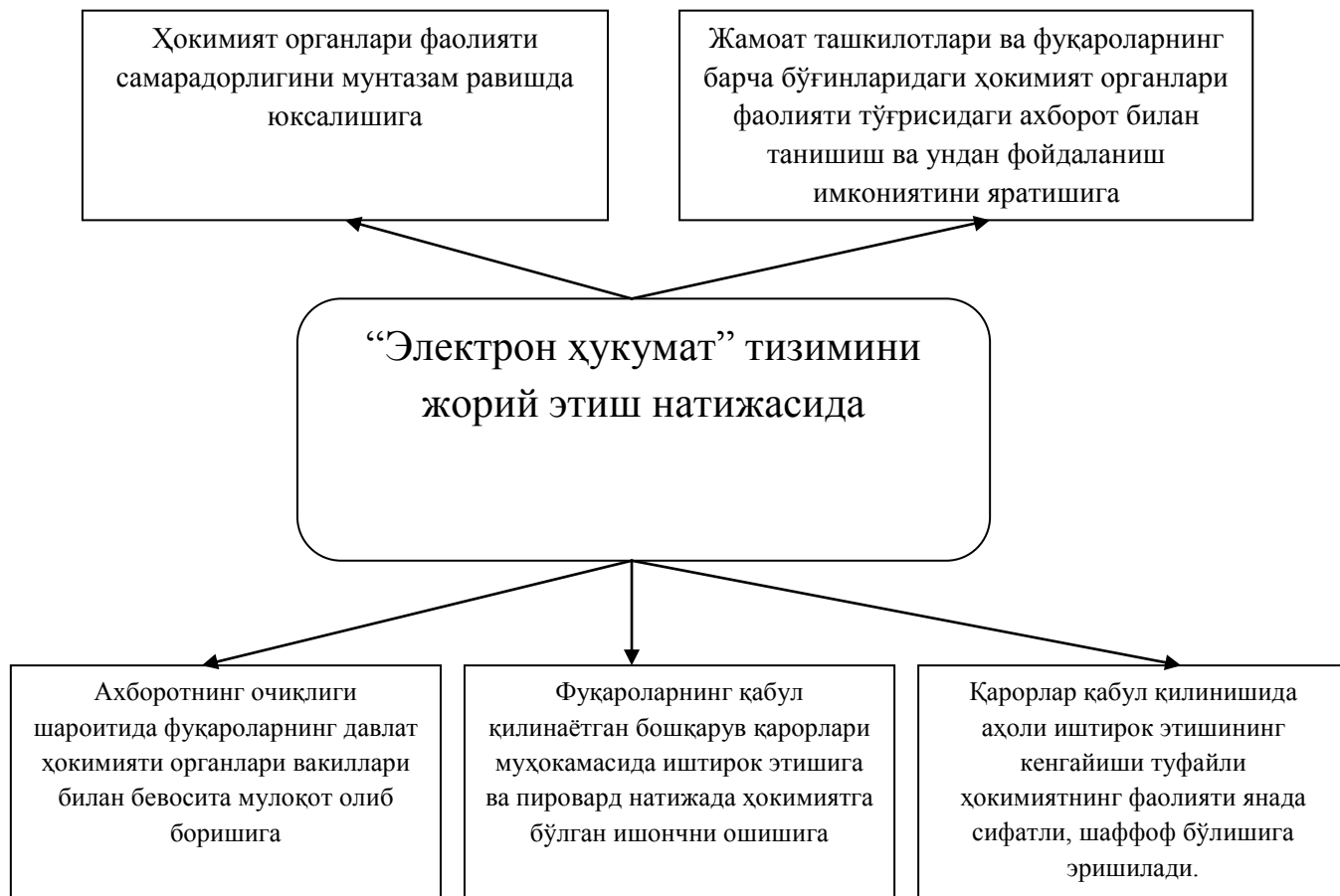
Hozirgi vaqtda rivojlanayotgan mamlakatlarda axborot milliy resurs bo'lib, uni saqlash, rivojlantirish va undan oqilona foydalanish davlat ahamiyatiga molik vazifa ekanligi to'la-to'kis anglab etilgan. SHunday qilib, hozirgi bosqichda jamiyat axborot sohasini rivojlantirishga qaratilgan va nafaqat telekommunikatsiya vositalarini, balki axborotning (ishchanlikka qaratilgan, tomoshabop, ilmiy-ta'lim yangiliklaridan xabardor qilish va shu kabi) turlarini yaratish, saqlash, ular ustida ishlash va ularni tarqatish bilan bog'liq ishlab chiqarishlar hamda munosabatlarning butun jamlamasini qamrab oladigan soluvchi davlat siyosati shakllanib bormoqda.

SHunday qilib, jahon hamjamiyatida ilg'or mavqelarni egallashga intilayotgan davlat samarali milliy axborot siyosatini ishlab chiqishi va amalga oshirishi hamda bunday siyosatga nisbatan axborotlashgan demokratik va fuqarolik jamiyatga o'tishni ta'minlashga davlat boshqaruvining ustuvor vazifasi sifatida qarashi kerak.

O'zgargan axborot muhitida davlat va jamiyatning o'zaro bog'liqligi yangi konfiguratsiya – raqamli hamishtirokchilik konfiguratsiyasi tusini kasb etmoqda. Bu hol hokimiyat tuzilmalari bilan fuqarolar muloqotining hozirda amalda bo'lgan, an'anaviy tus olgan shakllarini modernizatsiya qilish imkoniyatini, shuningdek hokimiyatlar o'zaro munosabatlarning sifat jihatidan yangi turi – elektron hukumat va elektron demokratiyapaydo bo'lishi imkoniyatini ham beradi. Bunday o'zaro munosabatlarning qaror topishi davlat boshqaruvi qadriyatlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni, hokimiyat organlari faoliyatini fuqaroviy va ilmiy ekspertizasi samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinishiga ko'maklashadigan ochiq demokratik jamiyat mo'ljalida faoliyat olib borishni anglatadi. Hozirgi zamon siyosiy hokimiyati jamiyat taraqqiyotining avvalgi tarixiy davrlarida mavjud bo'lmagan yangi resursga – shaxs va jamiyatga mafkuraviy ta'sir ko'rsatadigan axborot-kommunikatsiya resursiga ega bo'lmoqda.

“Elektron hukumat” tizimi joriy etilishi natijasida hozirgi kunda biz davlat boshqaruvining mutlaqo yangi mexanizmlari shakllanishiga guvoh bo‘lib turibmiz. 2015 yil 18 noyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hukumat to‘g‘risida” gi qonununi qabul qilindi.¹⁹⁴ Bu esa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida aholi manfaatlariga xizmat qiluvchi, davlat organlari bilan qulay va samarali munosabatlarni o‘rnatuvchi “elektron hukumat” tizimi izchil tatbiq etish uchun imkoniyat yaratdi.

Elektron demokratiya hozirgi kunda o‘z rivojining boshlang‘ich pallasida turibdi, uning salohiyati juda katta va butun dunyoda keng muhokama qilinmoqda, elektron demokratiyani madaniyatning yangi fenomeni sifatida nazariy jihatdan mushohada qilish esa, borgan sari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli hukumat, kibersiyosat, elektron

¹⁹⁴ Ахборот соҳасини ислоҳ қилишининг муҳим босқичи // Халқ сўзи. - 2015 йил. - 17 декабрь.

ovoz berish, raqamli demokratiya, kompyuter vositasidagi siyosiy kommunikatsiya qaror topishi imkoniyatining o'zaroq axborot jamiyati sharoitlarida siyosiy, iqtisodiy va madaniy mexanizmlar shakllarining tubdan o'zgarishidan dalolat beradi. Insoniyat madaniyat jihatdan tub burilishga yaqinlashmoqda. Bunda fuqarolarning demokratik tartib-taomillardan foydalanish borasida keng imkoniyatlarga ega bo'lishi, qarorlar qabul qilinishida fuqarolar ishtirok etishining kengayishi tufayli hokimiyat yanada sifatli, shaffof va pirovard natijada yanada samarali bo'ladi.

Davlat o'z xizmatlarini elektron vositalar orqali taqdim etish yo'li bilan o'z sa'y-harakatlarini oddiy fuqarolar hayoti sifatini yaxshilashga qaratayotganidan dalolat beradigan misollar ko'p.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda bu sohada keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda.

2003 yilning sentyabr oyida respublikamizda elektron hukumatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan Hukumat portali ishlab chiqildi va www.gov.uz manzili bilan internet tarmog'ida joylashtirildi.

Bugun davlat organlari tomonidan o'z faoliyatiga axborot tizimi hamda resurslarini joriy qilish bo'yicha jadal olib borilgan ishlar natijasida 320 dan ortiq davlat axborot resurslari va 465 dan ziyod davlat axborot tizimi faoliyati yo'lga qo'yildi. Jumladan, 2013 yilda joriy etilgan YA gona interaktiv davlat xizmatlari portali my.gov.uz orqali aholining uzog'ini yaqin, og'irini engil qiluvchi 250 turdan ortiq davlat xizmatlari elektron shaklda ko'rsatilayotir. O'tgan davr mobaynida ulardan 380 mingdan ziyod aholi masofadan turib foydalangan.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini muhokama etishda fuqarolarning keng ishtirokini ta'minlash maqsadida maxsus portal faoliyati yo'lga qo'yildi. Unda ayni paytga kelib, foydalanuvchilar tomonidan 73 ta davlat organining 237 ta normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha 350 dan ortiq taklif va mulohazalar bildirilgan. Bu esa qabul qilinayotgan hujjatlarning sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.¹⁹⁵

Bugungi kunda davlat interaktiv xizmatlari soni 1088 taga etdi. Bu o'tgan yilning shu davridagiga nisbatan 438 taga ko'pdir. Mamlakatda interaktiv davlat xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha ko'rilgan choralar natijasida soliq (soliq.uz) va statistik hisobotlar (stat.uz)ni elektron shaklda topshirayotgan tadbirkorlik sub'ektlari ulushi 100 foizga etdi.

2015 yilning 6 yanvaridan my.gov.uz da «Normativ-huquqiy hujjatlar ta'sirini baholash tizimi» yo'lga qo'yildi. U orqali qonun hujjatlarini internet orqali muhokama qilish mumkin. Hozirgacha YA gona portalda 131 ta qonun hujjati muhokamaga qo'yilgan bo'lib, shulardan 19 tasi muhokama jarayonida, 104 tasining muhokamasi yakuniga etgan, 8 ta hujjat loyihasi tasdiqlangan. Qonun hujjatlari loyihasini baholash jarayonida 282 fikr qoldirilgan bo'lib, ularning 81 tasiga javob berilgan¹⁹⁶.

Axborot bilan bu kabi erkin tanishish hamda undan foydalanish tabiiy ravishda fuqarolarda siyosat va boshqaruvda muntazam ishtirok etish uchun keng imkoniyat yaratadi. Bu o'rinda elektron hukumatga nisbatan muammolarning nafaqat navbatdagi amaliy echimi, amal qilib turgan tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarni modernizatsiya qilish, balki davlatni boshqarishning yangi usuli sifatida ham qaraladi.

SHu munosabat bilan bir qator mamlakatlarda hozirgi zamon axborot kommunikatsiyalari sharoitlariga mos keladigan qonunchilik bazasi va ma'muriy tartibga solish qoidalari (intellektual mulk, shaxsga doir ma'lumotlar, shaxsiy hayotning

¹⁹⁵ «Электрон ҳукумат» тизимининг ҳуқуқий асоси // Халқ сўзи. - 2015. - 2 декабрь.

¹⁹⁶ Ягона портал: фуқаролар учун катта қулайликлар яратилмоқда // Ўзбекистон овози. - 2015. - 7-июль.

daxlsizligiga bo‘lgan huquqni himoya qilish vositalari) ni yanada takomillashtirishning huquqiy, siyosiy, tashkiliy va institutsional chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda. Bu borada hokimiyatning jamoatchilik bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqotini rag‘batlantirishga qaratilgan shart-sharoitlar yaratiladi, hokimiyatning o‘zi bunday muloqotning tashabbuskori bo‘ladi. Bugungi kunda davlat hokimiyati organlarining tuzilmasida jamoatchilik bilan aloqalar bo‘yicha ixtisoslashtirilgan bo‘linmalar mavjudligi shu bilan izohlanadi.

Siyosiy muloqotda elektron texnologiyalardan foydalanish bunday muloqot ishtirokchilaridan yuksak darajadagi axborot madaniyatiga hamda birgalikda interfaol harakat qilish madaniyatiga ega bo‘lishni talab qiladi. Ayni chog‘da, ta‘lim qadri oshadi, axborot mehnatiga, “jamiyat-hokimiyat” interfaol muloqotining yangi shart-sharoitlariga eng ko‘p darajada tayyor bo‘lgan professional tahlilchilarga bo‘lgan qiziqish kuchayadi. Elektron demokratiyaning qaror topishi shaxs mediamadaniyati oshishini taqozo etadi, fuqarolarning axborot makonida taklif etilayotgan medianomalarni tanqidiy tahlil etish va ularga xolis baho berish, axborot plyuralizmining, to‘g‘ridan-to‘g‘ri foydalanish demokratiyasi amal qilishining ijtimoiy-madaniy va siyosiy qonuniyatlarining xos xususiyatlarini tushunish borasidagi qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Bu borada Davlatimiz rahbarining “Elektron hukumat” tizimini, shu jumladan, boshqaruv jarayonlari, shuningdek, biznes sohasiga va fuqarolarga davlat xizmatlari ko‘rsatish tizimini shakllantirish konsepsiyasi va kompleks dasturini ishlab chiqishni jadallashtirish, Axborot tizimlarining idoralararo va idoraviy komplekslarini integratsiya qiladigan milliy tizimni yaratishga alohida e‘tibor qaratish lozim”¹⁹⁷ degan fikrini alohida qayd etish zarur.

3. Fuqarolik jamiyati boshqaruv mexanizmlari takomillashuvida zamonaviy axborot texnologiyalarining roli

SHiddat bilan kechayotgan hodisa–voqealar oqimida katta hajmdagi axborotning mazmunini anglash, uni to‘g‘ri talqin etib xulosalar chiqarish nihoyatda muhimdir. Bu esa axborotni tanlash, saralash, uni to‘g‘ri idrok etish madaniyatini shakllantirishkabi insonning bevosita dunyoqarashi, salohiyati, tajribasi bilan bog‘liq xususiyatlarni kamol toptirish masalalarining dolzarbligini oshiradi.

SHu munosabat bilan global tarmoqdan foydalanuvchilar auditoriyasining ko‘pchiligi yoshlar ekanligini, ularning ongini va dunyoqarashini yot mazmundagi g‘oyalar bilan zaharlashga qaratilgan ma‘lumotlar Internet kontentning katta qismini tashkil etishini qayd etish zarur. Turli ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, tanishuv saytlarining faoliyat yuritishi yoshlarni o‘ziga tezda jalb qilmoqda. Hozirgi kunda turli tillarda so‘zlashayotgan yoshlar uchun Internet tarmog‘i keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, mobil Internetdan foydalanuvchilar auditoriyasining ortib borishi turli mazmundagi axborotlarni ochiq olish imkoniyatini yanada oshirmoqda.

Buning natijasida, hozirda dunyodagi axborot inqilobi sharoitida vujudga kelayotgan global tarmoq jamiyatlari mutasaddi va mutaxassislarni jiddiy tashvishga solayapti. Bu turdagi jamiyatlar o‘zlarini «kiberinternatsional NET», «Internet bolalari», «Internet fuqarolari (netizens)» deb nomlashmoqda. CHet ellarda ular Internet orqali yoshlarni birlashtirib, davlatning rasmiy xabarlariga qarshi chiquvchi xalqaro

¹⁹⁷ Каримов И.А. Бош мақсадимиз –кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини катъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иктисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иктисодий дастурнинг энг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. – 2013. – 19 январь.

kiberuyushma sifatida siyosiy maydonga chiqmoqda. Albatta, bunday jamiyatlarning faolligi oshib borar ekan, jahonda kechayotgan jarayonlarga o‘zining salbiy ta‘sirini ko‘rsatishi aniq.

Jahon telekommunikatsiya tarmoqlari va ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshirilayotgan xilma xil tahdidlar turli mamlakatlarda tashvish uyg‘otmoqda. Ular o‘z madaniyati, an‘analari va ma‘naviy qadriyatlarini yot axborot ta‘siridan himoya qilish uchun maxsus choralar ko‘rishga majbur bo‘lmoqdalar. Bu borada jahonning ko‘pgina mamlakatlarida aholini va avvalo, yoshlarni Internetning salbiy ta‘siridan himoyalash uchun normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinayotganini qayd etish zarur. Misol tariqasida xalqaro amaliyotda “Kiber jinoyatlar to‘g‘risida” Konvensiya¹⁹⁸, “Voyaga etmaganlar uchun xavfsiz Internet va onlayn resurslarni joriy qilish to‘g‘risida” Evropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari¹⁹⁹, “Bola huquqlari to‘g‘risida” BMT Konvensiyasi²⁰⁰ mavjud.

Mamlakatimizda ham bu sohada tizimli ravishda tashkiliy-huquqiy tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 28 sentyabrdagi "O‘zbekiston Respublikasining jamoat ta‘lim axborot tarmog‘ini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga²⁰¹ muvofiq ta‘lim va yoshlar bo‘yicha yaratilayotgan axborot resurslari yagona “ZiyoNET” milliy ta‘lim tarmog‘iga birlashtirildi. Bu tarmoqning tashkil etilishi axborot xurujlariga qarshi turishda muhim omil bo‘lmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi oliy o‘quv yurtlari va ularning hududlardagi filiallari, barcha ziyo maskanlari «ZiyoNET» milliy ta‘lim tarmog‘i hamda yuqori tezlik bilan ishlaydigan internetga ulanganligi bu borada amalga oshirilgan ishlarning ko‘lamidan dalolat beradi.²⁰² Portal Uznet segmentida ilg‘or pozitsiyalardan birini egallaydi va undan foydalanuvchilarning soni tobora ortib borayotgani fikrimizning dalilidir²⁰³.

Ayni chog‘da Internetning milliy segmentida faoliyatini yuritayotgan Kun.uz (saytga kunlik tashrif ko‘rsatkichlari 100 mingdan ortgan)²⁰⁴ vaDaryo.uz (har kuni 90.000 kishi tashrif buyuradi)²⁰⁵ kabi internet nashrlarda Hi-Tech, madaniyat, ilm-fan, hordiq, sport, biznes, davlat boshqaruvi organlari kabi yo‘nalishlarda veb-saytlar joylashtirilgani, yangi xizmat turlari joriy etilayotgani ham undan foydalanuvchilar, aynan yoshlar safi kengayishiga sabab bo‘lmokda.

SHu bilan birga milliy qonunchiligimizda yoshlarni nosog‘lom axborotlardan himoyalash mexanizmlari mavjud. Misol uchun, “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi,²⁰⁶ “YOshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi,²⁰⁷ “Bola

¹⁹⁸ Европейская Конвенция по киберпреступлениям от 23 ноября 2001 г. // Инт.: http://www.eos.ru/eos_delopr/eos_law/detail.php?ID=32003&SECTION_ID=671

¹⁹⁹ Продвижение Интернет и онлайн-ресурсов, безопасных для несовершеннолетних. Рекомендация Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1882 (2009) // Инт. http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2009%5d/%5bSepOct2009%5d/Rec1882_rus.asp

²⁰⁰ Конвенция о правах ребенка (Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года) // Инт. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

²⁰¹ “Ўзбекистон Республикасининг жамоат таълим ахборот тармоғини ташкил этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 28 сентябрдаги ПҚ-191-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 40-сон, 305-модда; 2013 й., 45-сон, 584-модда.

²⁰² Ахборот-кутубхона фаолияти ва қонунчилик // Халқ сўзи. – 2013. – 2 ноябрь.

²⁰³ Қаранг: На защите интересов молодежи // Правда Востока. - 2015 года. - 7 июля.

²⁰⁴ <https://kun.uz/info/view/alias/about>

²⁰⁵ <http://daryo.uz/biz-haqimizda/>

²⁰⁶ “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (янги таҳрирда) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг ахборотномаси, 2007 й., №1, 4-модда.

²⁰⁷ “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 2-сон, 80-модда; Ўзбекистон

huquqlarining kafolatlari to'g'risida"²⁰⁸ qonunlarda yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, shu jumladan, pornografiya, shafqatsizlik va zo'rvonlikni namoyish etuvchi, huquqbuzarliklar sodir etilishiga tashviqot qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar man etilishi belgilab qo'yilgan.

SHu asosda, yoshlarimizning axborot sohasidagi konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini yanada kengroq ruyobga chiqarish, ularni axborot xurujlaridan himoyalashning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish borasida zarur choralar ko'rilmoqda. Jumladan, bugungi kunda "Bolalarni ularning sog'lig'i va ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonun loyihasi tayyorlanmoqda. U bolalarning ruhiyatiga zarar etkazadigan, jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan axborotlardan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, ommaviy axborot manbalarida zo'rvonlik, axloqsizlik hamda shafqatsizlikni targ'ib qilishga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan amaliy-tashkiliy va huquqiy mexanizmlarni nazarda tutadi.²⁰⁹

Xullas, yuqorida zikr etilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi ommaviy axborot vositalarining fuqarolik jamiyati institutlari tizimidagi o'rni va rolini yanada mustahkamlashga, fuqarolarning so'z erkinligini ta'minlashga qaratilgan konstitutsiyaviy huquqlarini yanada to'liq ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatimizda OAV larning barpo etilayotgan fuqarolik jamiyati tamoyillarini qaror toptirishning muhim omillaridan biriga aylantiradi.

11-MAVZU. FUQAROLARNING O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI

Reja:

4. **Fuqarolik jamiyati tizimida mahalla va o'zini o'zi boshqarish organlarining o'rni.**
5. **Mahalliy hokimiyat va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining o'zaro munosabatlari.**
6. **Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini tashkil etish.**
7. **Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishini rivojlanishining konseptual asoslari.**

1. Fuqarolik jamiyati tizimida o'zini o'zi boshqarish organlarining o'rni

Fuqarolik jamiyati institutlari tizimida o'zini o'zi boshqarish organlari (mahalla)ning o'rni beqiyosdir. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "...o'zini o'zi boshqarish organlari - bizning kelajagimiz. Fuqarolik jamiyatini qurmoqchi ekanmiz, uning asoslarini tashkil etuvchi poydevor mana shu organlar bo'ladi. Biz bugun ana shu asoslarni qurishni boshladik"²¹⁰. Ko'pchilik mamlakatlardan farqli o'laroq, mahalla instituti yurtimizda ming yillar davomida sinalgan va chuqur ildiz otgan, aholini birlashtirib turadigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib kelmoqda. Ayniqsa, uning hozirgi bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida xalqimizning urf-odatlarini, an'analari va qadriyatlarini saqlab qolish, ularni jipslashtirish kafolati sifatida maydonga chiqayotganligini yaqqol ko'rib turibmiz.

O'zbekistonda fuqarolar o'zini o'zi boshqaruvini amalga oshirishda mahalla o'rnak bo'ladi. Mahalla o'zbeklarning tarixan shakllangan jamiyat taraqqiyotini yuksaltirish uchun yagona maqsad bilan yashab, faoliyat ko'rsatish makoniga aylangan. U o'zbek xalqining turmush tarzi, ruhiyati, ijtimoiy hayotining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi, milliy

Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 102-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда.

²⁰⁸ "Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 1-2-сон, 1-модда, 2009 й., 52-сон, 554-модда.

²⁰⁹ Қўмиталарда қонун лойиҳалари муҳокамаси бўлиб ўтмоқда // Халқ сўзи. – 2015. - 4 Март.

²¹⁰ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулдирмиз. Т. 9. Т.: "Ўзбекистон". Б. 317-318.

an'analarini, urf-odatlarini, axloqiy-ma'naviy qadriyatlarini avlod-dan-avlodga etkazuvchi muqaddas maskan bo'lib kelgan. Mahalla insonlarning millati, yoshi, jinsi, dini, irqi, tili, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar ularni ezgulik yo'lida jiplashtiruvchi va birlashtiruvchi katta va muqaddas oila hisoblanadi.

Mahalla sharqona an'analar, urf-odatlar va marosimlarni jamoada amalga oshirib, avlod-dan-avlodga etkazib kelmoqda. Mahalla faollari an'anaviy, oilaviy to'ylar, bayramlar, motam marosimlarini o'tkazish bilan bog'liq tashkiliy ishlarni amalga oshirishda bosh-qosh bo'lishadi. Ularni dabdabasiz, isrofgarchiliksiz, ortiqcha xarajatlarsiz, ixcham qilib o'tkazish, mahalla oqsoqoli va maxsus mutasaddi komissiyalarga bog'liq. Mahallada o'tayotgan har bir tantana yoki marosim uchun mahalla ahlining kattayu kichigi birday mas'uldir. Bunday tadbirlarda kattayu kichikka, boyu kambag'alga, mansabdoru oddiy fuqaroga bir xil hurmat va ehtirom ko'rsatiladi. Chunki mahallaning barcha a'zosi yagona, teng huquqli va mustahkam bitta oila hisoblanadi.

Mahallada kelajak avlodimiz tarbiya topadi. Bu erda o'sayotgan har bir yigit-qizning axloq-odobi uchun butun mahalla ahli mas'uldir. SHuning uchun ham "Bir bolaga etti qo'shni ota-ona", "Bir bola tarbiyasi uchun etti mahalla ota-ona" kabi naqlar bejiz paydo bo'lmagan. YOshlarning har bir xatti-harakati barchaning diqqat-markazida bo'ladi. Mahalladoshlarning har bir yosh taqdiriga javobgarligi, ularni nazorat qilishi – barkamol insonni tarbiyalab etishtirishning negizidir. Xulq-odobi yaxshi har tomonlama namunali farzand mahallaning obro'sidir, noqobil, axloqan nomaqbul farzand esa mahalla uchun qora dog'idir. Mahalladan yurtga taniqli insonlar etishib chiqsa, butun mahalla ahli, ularning avlod-ajdodlari g'ururlanadilar.

Mahalla tuzilmasi va funksiyasi vaziyatga qarab o'zgarib turgan, ammo u o'zini o'zi boshqarish tamoyilini saqlab qolgan, o'z hududida istiqomat qiluvchi kishilar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirib turgan. Mustaqillik yillarida mahallalar jamiyatning moddiy-ma'naviy asoslarini yaratish tayanchiga aylanib, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-siyosiy masalalarni hal etib, fuqarolar yig'inida demokratiya tamoyillarini shakllantirish, inson omilini qadrlash makoni sifatida tiklanmoqda.

Mahalla, umuman, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organalarining fuqarolik jamiyatidagi roli ularning muayyan hududdagi aholinini birlashtirishi, uni yagona jamoaga aylanishi va faoliyat ko'rsatishiga xizmat qilishidadir. Bugungi kundagi zamonaviy tadqiqotlarda munitsipal tuzilmaning aholisi – "hududiy ommaviy jamoa", "hududiy jamoa", "mahalliy hamjamiyat" tushunchalari bilan belgilanadi. V.E. CHirkinning ta'rificha, hududiy ommaviy jamoa – aholini hududiy mansublik belgisi bo'yicha tashkil etishning maxsus shakli va odamlarning fuqaroligi va yoshidan qat'i nazar maxsus uyushmasidir. Hududiy ommaviy jamoa sifatida u davlatni tashkil etgan jamiyatlar, ularning ichida tuzilishi mumkin bo'lgan va tashkil etilayotgan boshqa hududiy ommaviy jamoalar: federatsiya sub'ektlari, siyosiy avtonomiyalar, munitsipal tuzilmalarning aholisi (xalqi)ni ajratadi²¹¹.

Hududiy jamoa a'zolarining o'zaro aloqalari murakkab kommunikatsiyalar tizimidan iborat. Nikolas Lumanning fikricha, kommunikatsiya butunlay ongga bog'liq bo'lib, ya'ni kommunikatsiyaning o'zi emas, balki ongning axborotni qabul qilish funksiyasini bajaradi²¹².

²¹¹Чиркин В.Е. Публичная власть. – М.: Юристъ, 2005. С. 28.

²¹²Луман Н. Общество как социальная система. Пер. с нем./ А. Антоновский. М.: Издательство «Логос», 2004. С. 110.

Ushbu holat o'zini o'zi boshqarishda alohida insonning ishtiroki, uning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratishni taqozo qiladi. O'zbekiston Respublikasida "Jamiyatda aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish Milliy dasturi"ning qabul qilangani mazkur masalani hal qilishning tashkiliy-huquqiy asoslarini belgilab berdi. Faol shaxslargina o'z manfaatlarini anglab, ularni bevosita o'zlari yoki turli guruhlariga, xususan hududiy jamoalarga uyushgan holda amalga oshiradilar.

Fuqarolarning uyushganlik darajasi, o'zaro aloqalarining yaqinligi, hududiy jamoalarning turli ko'lamda tashkil etilishiga qarab farqlanishi tabiiy holdir. Aynan ushbu holat turli ko'lamdagi hududiy jamoalarning faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eng quyi qishloq, shaharcha, mahalla jamoalari a'zolari aloqalarining yaqinligi, ularning boshqaruvdagi bevosita ishtiroki tufayli, hududiy hamjamiyatlarni shakllantiradi. Aynan shunday hamjamiyatlar manfaat guruhlarini tashkil etib, hududiy o'zin o'zi boshqaruvchi sub'ekt hisoblanadi. Bundan har bir hududiy jamoa, uning ko'lamidan qat'i nazar, rivojlangan kommunikatsiyalar tizimiga ega bo'lishi lozim degan xulosa kelib chiqadi.

Hududiy jamoalarning faolligi ular tomonidan shakllantirilgan ijtimoiy-siyosiy institutlar faoliyatiga bevosita bog'liqdir. Bunday institutlar, xoh ijtimoiy, xoh siyosiy bo'lsin, ijtimoiy guruhlariga siyosat sohasida o'z manfaatlarini tartibli qondirish imkonini beradi. Ular munosabatlarni barqarorlashtirib, individlar va guruhlar yurish-turishini tartibga solib, ularning harakatlarini muvofiqlashtiradi va integratsiyalashuvini ta'minlaydi. Ijtimoiy institutlar, avvalo, muassasalar tizimi bo'lib, ularda ijtimoiy guruh a'zolari tomonidan tayinlangan yoki saylangan muayyan shaxslar jamiyat va individual manfaatlarini qondirish, shuningdek guruhning boshqa a'zolari yurish-turishini tartibga solish maqsadida umumiy boshqaruv funksiyalarini bajarish vakolatini oladilar. Fuqarolar yig'inlari bunday institut vazifasini o'taydi.

2015 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra respublika hududida 9 787 ta fuqarolar yig'ini faoliyat ko'rsatmoqda, jumladan, 189 ta shahar fuqarolar yig'ini, 1295 ta qishloq, 157 ta ovul va 8 146 ta mahalla fuqarolar yig'inlaridir. O'rta hisobda har bir fuqarolar yig'ini 3 mingga yaqin kishini qamrab oladi. Bugungi kunda fuqarolar yig'ini raisi lavozimida 1255 nafar ayol faoliyat yuritib, umumiy raislar sonining 12,8% ni tashkil etadi. Aksariyat fuqarolar yig'ini raislari (54,6%) oliy ma'lumotga ega bo'lib, hududlar miqyosida eng yuqori ko'rsatkich Qashqadaryo viloyatida - 72,3%, Qoraqalpog'iston Respublikasida - 77,1%, Toshkent shahrida - 77% ni tashkil etadi.

Hozirgi kunda har bir fuqarolar yig'inidagi shtat lavozimida fuqarolar yig'ini raisi, diniy ma'rifat va ma'naviy-ahloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchi, ma'sul kotib va "Mahalla posboni" jamoat tuzilmasi rahbari - jami 40 mingga yaqin kishi faoliyat ko'rsatmoqda. Undan tashqari, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatida jamoatchilik asosida fuqarolar yig'inining obro'li va hurmatga sazovor a'zolari o'rtasidan saylangan maslahatchilar faoliyat yuritadi, ular faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha saylangan komissiyalarga rahbarlik qiladi. Ularning soni 100 ming kishiga yaqin.

O'zbekistonda o'zini o'zi boshqarish organlarini qo'lab quvvatlashda Respublika "Mahalla" xayriya jamoat fondining roli katta. Respublika "Mahalla" xayriya jamoat fondi 1992 yilda tashkil etilgan bo'lib, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarini mustahkamlashda, ularning qonunchilikda belgilangan huquq va vakolatlarini samarali tatbiq etishda, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishdagi o'rnini yuksaltirishga ko'maklashadigan etakchi jamoat tashkiloti

hisoblanadi. Ushbu jamoat fondi fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika kengashi ishchi organi maqomiga ega. O'z navbatida "Mahalla" xayriya jamoat fondining hududiy bo'linmalari maqomiga ko'ra fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha hududiy kengashlar ishchi organlari hisoblanadi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlari faoliyati mamlakat aholisi tomonidan keng miqyosda qo'llab- quvvatlanishga va Hukumatning yuksak e'tirofiga sazovor bo'lmoqda. 2010-2013 yillar davomida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining 150 nafarga yaqin xodimi turli davlat mukofotlariga sazovor bo'lgan. 2014 yilda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari 27 nafar xodimi davlat mukofotlari bilan taqdirlandi. 2014 yil 21 dekabrda bo'lib o'tgan saylovlarda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining 692 nafar xodimlari xalq deputatlari tuman va shahar Kengashlari deputatligiga, 29 nafari viloyat Kengashi deputatligiga va 3 nafari Oliy Majlis Senati a'zoligiga saylanganlar. Bu fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarida bugungi kunda hurmat va ehtiromga loyiq insonlar faoliyat yuritishayotganini ko'rsatadi.

2. Mahalliy hokimiyat va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining o'zaro munosabatlari

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining mustaqilligi ularning mahalliy hokimiyat organlari bilan munosabatlarida aks etadi. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunining²¹³3-moddasiga muvofiq fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi fuqarolarning mahalliy ahamiyatga molik masalalarni o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek milliy va ma'naviy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an'analardan kelib chiqqan holda hal qilish borasidagi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari bilan kafolatlanadigan mustaqil faoliyatidir. Mazkur Qonun 8-moddasining ikkinchi qismida esa fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi va qonun bilan berilgan o'z vakolatlarini tegishli hudud doirasida amalga oshirishi mustahkamlangan.

"Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunning²¹⁴4-moddasida mahalliy davlat hokimiyati va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining o'zaro munosabatlari belgilangan. Mazkur moddaga muvofiq xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi tegishli hududda o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga ko'maklashishlari, o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyatini yo'naltirib turishlari belgilangan. Ushbu Qonunning 1-moddasida esa Xalq deputatlari Kengashi va hokim davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi aloqalarni, aholini viloyat, tuman va shaharni boshqarishga jalb etishni ta'minlashi belgilangan.

²¹³Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 17-сон, 219-модда.

²¹⁴Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрда қабул қилинган "Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида"ги 913-ХП-сонли Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 йил, N 9, 320-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил, № 9, 241-модда.

Mahalliy davlat hokimiyati va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari turli masalalar yuzasidan o'zaro munosabatlarga kirishadilar. Ushbu munosabatlar fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarini qo'llab-quvvatlash, mahalliy boshqaruvdagi ishtirokini ta'minlash, shuningdek mahalliy hokimiyat organlarini o'zini o'zi boshqarishni yo'naltirishdan iboratligi ayon bo'ldi.

“Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida”gi Qonunning 7-moddasiga muvofiq davlat organlari fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini amalga oshirishi uchun zarur sharoit yaratadi, qonun hujjatlari bilan berilgan vakolatlarni amalga oshirishda ularga ko'maklashadi. Ushbu moddaga binoan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, xususan hukumat va parlament boshqa davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatiga aralashmasligini ta'minlaydilar. Bunday faoliyat qonunlar va boshqa qonun hujjatlarida, dasturlarda tegishli me'yorlarni hamda choralarni belgilash, ularning ijrosini ta'minlashdan iborat.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga ko'maklashishini tashkil etish barcha davlatlarda dolzarb masalardan biri hisoblanadi. Masalan, Italiya Respublikasi Konstitutsiyaning 5-moddasida mahalliy avtonomiyani tan olishi va uning rivojlanishiga ko'maklashishi konstitutsiyaviy tuzum tamoyili sifatida belgilangan². O'zbekistonda o'zini o'zi boshqarishni o'rganish ko'plab muammolarning mavjudligi, ularni hal qilish borasida metodik ko'rsatmalar, mahalla raislari (oqsaqollari), ularning maslahatchilari va faollari malakalarini oshirish va boshqa masalalarda ko'maklashishga muhtojligi ayon bo'ladi. Ushbu va boshqa masalalarni hal qilishda mahalliy hokimiyat organlari tomonidan ko'maklashishning shakl va uslublarini takomillashtirish ehtiyoji namoyon bo'lmoqda.

O'zbekistonda mahalla faoliyatini tashkil etish, uni rivojlantirishga ko'maklashishga alohida e'tibor berilmoqda. Davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining o'n yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida 2003 yilni “Obod mahalla yili”, - deb e'lon qilib, “... mahallaning hayotimizdagi mavqei yuksak, uning qonuniy, huquqiy asoslari har tomonlama mustahkam bo'lib rivoj topsa, bu idorani jamiyatimiz siyosiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotining ajralmas bir qismi, quyi boshqarish tizimi sifatida nechog'li kuchaytirsak, buning uchun barcha moddiy-moliyaviy sharoitlarni tashkil qilib bersak, o'ylaymanki, bu o'z oldimizga qo'ygan oliy maqsadlarga erishish yo'lida katta qadam bo'ladi”²¹⁵, deb ta'kidladi.

2013 yilning oktyabrida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlarining malakasini oshirish bo'yicha o'quv kursini tashkil etish to'g'risida»gi qarori amaliy choralardan biri bo'ldi. Ushbu qarorga muvofiq har bir hududda tashkil qilingan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlarining malakasini oshirish bo'yicha o'quv kurslari o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish, bu borada mavjud muammolarni hal etishga katta ko'mak bo'ldi. 2014 yil mobaynida ushbu o'quv kurslarida, jami o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlarining 35% ni tashkil etuvchi 13 ming 983 nafar xodimlar malaka oshirib, o'quv kurslarining sertifikatlarini qo'lga kiritishdi.

O'zbekistonda ham demokratik davlatlar kabi fuqarolar yig'inlarining ijtimoiy-siyosiy funksiyalari e'tiborga olinib, ularning davlat va mahalliy boshqaruvdagi ishtiroki, bu borada

⁶Конституция Итальянской Республики // <http://www.italia-ru.it/node/4657>

⁷Каримов И.А. Хаётимизнинг, тараққиётимизнинг ҳуқуқий асоси // Халқ сўзи 2002 йил 6 декабрь сони.

mahalliy hokimiyat organlarining vazifalari alohida e'tirof etiladi²¹⁶. Masalan, "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunning 1-moddasida xalq deputatlari Kengashi va hokim O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi aloqalarni, aholini viloyat, tuman va shaharni boshqarishga jalb etishni ta'minlashi belgilangan.

"Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasida esa yilning har choragida Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarining fuqarolar yig'inlari faoliyati sohasiga kiruvchi masalalar yuzasidan hisobotlarini eshitishi mustahkamlangan. Bu borada tuman (shahar) hokimlari tomonidan 2013 yilning birinchi choragida fuqarolar yig'inlariga 4757 marotaba, ikkinchi choragida 6459 marotaba, uchinchi choragida 5407 marotaba hisobotlar taqdim etilganini qayd etish lozim. SHuningdek, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, bandlikka ko'maklashish, kommunal xizmatlar ko'rsatish sohasidagi vakolatli davlat organlari rahbarlarining fuqarolar yig'inlari faoliyati sohasiga kiruvchi masalalar bo'yicha hisobotlari ham tizimli ravishda eshilib borilmoqda²¹⁷.

SHu bilan birga O'zbekiston Respublikasi SHaharsozlik kodeksining 10-moddasida fuqarolar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va jamoat birlashmalarining shaharsozlik faoliyati sohasidagi qarorlarning muhokamasi va qabul qilinishidagi ishtiroki tartibga solingan²¹⁸. Mazkur moddaga ko'ra fuqarolar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va jamoat birlashmalari yashash va faoliyat ko'rsatish muhitining holati, taxmin qilinayotgan o'zgarishlari, aholi punktlarining bosh rejalari, uy-joy-fuqarolik ob'ektlarining qurilishi, rekonstruksiyasi, hududlarning obodonlashtirilishi, muhandislik va transport kommunikatsiyalarining o'tkazilishi to'g'risida o'z vaqtida va ishonchli, to'liq axborot olish hamda shaharsozlik faoliyati haqidagi o'zga axborotni olish huquqiga ega. Davlat organlari fuqarolar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hamda jamoat birlashmalarining manfaatlariga daxldor, shaharsozlik faoliyati masalalariga taalluqli murojaatlarini o'z vakolatlari doirasida ko'rib chiqadilar va ularga belgilangan muddatlarda asosli javoblar taqdim qiladilar.

Barcha fuqarolar yig'inlari tegishli hududda qonunlar va boshqa qonun hujjatlarining ijro etilishi, shu jumladan tadbirkorlik faoliyati sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi, kommunal xizmat ko'rsatish tashkilotlari tomonidan kommunal xizmatlar ko'rsatish sifati, imoratlar qurish hamda hovlilar va uylar atrofidagi hududlarni saqlash qoidalariga rioya etilishi, erlardan foydalanish va ularni muhofaza etish ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. Ushbu vakolatlari doirasida fuqarolar yig'inlari davlat va mahalliy hokimiyat organlari faoliyatini yaxshilash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf qilish bo'yicha takliflar beradilar, ya'ni mahalliy boshqaruvni amalga oshirishda ishtirok etadilar.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan tegishli prokurorlar axborotini tinglash ham ularning mahalliy boshqaruvda amaliy ishtirokini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasi 2001 yil 29 avgustdayangitahrirdaqabulqilingan „Prokuratura

²¹⁶Қаранг: Маликова Г.Р., Исмоилова Г.С. "Фуқароларнинг ўзини ўзи бoшқариш органлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон, 2009. Б. 27.

²¹⁷<http://www.mahallafond.uz/uz/articles/814/>

²¹⁸Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган қонуни билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 йил, N 4-5, 63-модда.

to'g'risida"gi Qonuni²¹⁹ 5-moddasining beshinchi qismiga asosan viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlar xalq deputatlari tegishli Kengashlariga, zarurat bo'lgan hollarda esa fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga qonuniylikning hamda jinoyatchilikka qarshi kurashning holati to'g'risida har yili axborot beradilar. Bu norma prokuratura organlarining vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, hokimlar va boshqamansabdor shaxslar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilishga keng jamoatchilikni jalb qilishi uchun huquqiy zamin yaratadi.

Prokuratura organlarining axborotini eshitish davlat organlari faoliyatining oshkorligini ta'minlash barobarida, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari e'tiborini dolzarb masalalarga qaratish, fuqarolar faolligini oshirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Holbuki qonunlar ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatish ular ijrosini ta'minlash va takomillashtirishning muhim shartlaridan biridir. Ayrim tadqiqotchilar fikriga ko'ra "Ijtimoiy boshqaruv tizimida nazoratning o'zi qaytma aloqaning muhim turi bo'lib, u orqali hokimiyat sub'ektlarining amldagi ahvol, qarorlar ijrosi to'g'risida axborot oladilar"²²⁰.

Mahalliy hokimiyat organlarining o'zini o'zi boshqarishni yo'naltirishi o'z vakolatlari doirasidagi masalalar yuzasidan umumijburiy qarorlar qabul qilishi, ular va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar ijrosini nazorat qilishdan iboratdir.

Barcha davlatlarda, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan ularga o'tkazilgan davlat organlari vakolatlari ijrosi ustidan nazorat amalga oshiriladi hamda ularning qonunga zid qarorlarining sud organlari tomonidan bekor qilinadi. Bunday nazoratga ehtiyoj O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti tomonidan o'tkazilgan "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonuni monitoringi natijalaridan²²¹ ham ko'rish mumkin. Monitoring davomida O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarda ko'rilgan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining qarorlarini haqiqiy emas, deb topish haqidagi fuqarolik ishlari yuzasidan umumlashmasi tahliliga ko'ra, sudlar ish yurituviga kelib tushgan jami 14 ta fuqarolik ishlaridan 12 tasi yoki qariyb 86 foizi qanoatlanirilgan.

3. Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish huquqiy asoslarining rivojlanishi

Mustaqillikka erishilishi bilan O'zbekistonda mahalla institutiga mustahkam huquqiy poydevor yaratishning faol jarayoni boshlandi. Birinchi huquqiy hujjat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bo'ldi, uning 105-moddasida quyidagicha belgilab qo'yilgan: "SHaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning masla-hatchilarini saylaydi".

²¹⁹Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрда қабул қилинган "Прокуратура тўғрисида"ги Қонунининг 2001 йил 29 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси қонуни билан тасдиқланган таҳрири // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 йил, № 9-10, 168-модда.

²²⁰ Маликова Г.Р., Исмоилова Г.С. "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон, 2009. Б. 50.

²²¹ Ўзбекистон Республикасининг "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қонуни мониторинги / Масъул муҳаррир Ф.Х. Отахонов. – Т., 2006. – Б. 32.

Konstitutsiyaning ushbu qoidasi mahallaning huquqiy asoslarini yanada rivojlantirish uchun dasturulamal bo‘lib xizmat qildi. SHunday qilib, 1993 yil 2 sentyabr kuni "Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun ilk marta qonunchilik darajasida mahalla faoliyatini tartibga soldi, ya’ni uning huquqiy maqomini belgilab berdi.

Fuqarolarning moddiy mustaqilligi va siyosiy-huquqiy ongi oshishiga sabab bo‘layotgan demokratik islohotlar chuqurlashib, bozor munosabatlari rivojlanib borgani sari mahalla institutining huquqiy asoslarini takomillashtirish zarurati tug‘ildi. Natijada 1999 yil 14 aprel kuni "Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida"gi qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Unda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish huquqi bevosita mustahkamlab qo‘yildi, mahalla faoliyatining asosiy tamoyillari, uning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga davlat kafolati belgilab berildi, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari vakolatlari kengaytirildi.

2004 yil 29 aprel kuni «Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida"gi qonun mahalla faoliyatini demokratlashtirish yo‘lidagi ulkan qadam bo‘ldi. Ushbu qonunda, birinchidan, fuqarolar yig‘ini organlariga saylovning demokratik tamoyillari belgilab berildi va mahalla organlariga saylov tizimi barpo etildi, ikkinchidan, saylov jarayonining barcha bosqichlari batafsil tartibga solindi, uchinchidan, qonun darajasida mustahkam huquqiy kafolat yaratildi.

Mahalla o‘z faoliyatini moliyalashtirish bo‘yicha ham davlat ko‘magini ola boshladi. SHunday qilib, rais, mas‘ul kotib, "Mahalla posboni" jamoatchilik tuzilmasi rahbari va fuqarolar yig‘inlarining diniy ma‘rifat va ma‘naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo‘yicha maslahatchisidan iborat to‘rt nafar mas‘ul shaxs ishi, shuningdek, mahallaning qo‘shimcha xarajatlari davlat hokimiyatining mahalliy organlari byudjetidan moliyalashtirilmokda.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan “Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari konsepsiyasi”ni hayotga tatbiq etishda eng muhim tashkiliy-institutsional bo‘g‘inga aylandi. Olib borilgan tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, 2003 yilning o‘zidayoq fuqarolarning umumiy hisobda 65,1%i o‘z oilasi yoki o‘zlarining muammolarini hal etish borasida fuqarolar yig‘inlariga murojaat qilib turgan²²². Bu ko‘rsatkich bugun yanada mustahkamlanmoqda. Bir so‘z bilan aytganda mahalla aholiningishonchini to‘la oqlamoqda.

Darhaqiqat, mahalla - O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim instituti. Aynan mahalliy hokimiyat vakolatlarini bir qismi ushbu institutga olib berilgani, uning ahamiyati oshib borayotganidan dalolat beradi. Mahallaning boshqaruvi milliy va davlatchiligimiz tajribasidan kelib chiqib, rais, ya’ni oqsoqol tomonidan amalga oshirilmoqda. Oqsoqollar va uning maslahatchilari har 2,5 yilda bir necha nafar nomzod orasidan aholi vakillari tomonidan demokratik tarzda saylov asosida o‘z vazifasini bajarishga kirishadi. CHunonchi, 2013 yil noyabr-dekabr oylarida o‘tkazilgan saylovlardagi vakillar yig‘ilishlarida 32292 nafar nomzod ko‘rib chiqilgani, ulardan 9756 nafar (bir o‘ringa o‘rtacha 3,3 nafar nomzod) eng munosiblari saylangani ham fikrimizni tasdiqlaydi. 18 foiz holatda esa fuqarolar yopiq ovoz berish huquqidan foydalanishdi. SHuningdek, 99618 nafar fuqarolar yig‘inlari raislari maslahatchilari saylandi²²³.

O‘tgan davr mobaynida fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari tarkibida bir qator tuzilmaviy o‘zgartishlar kiritildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 25 maydagi

²²² Отамирзаев О. Махалла жамоатчилик фикри кўзгусида // Махалла, 2003, 15 октябрь.

²²³ <http://www.mahallafond.uz/uz/elections/>

“O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni asosida 2004 yilning 1 iyulidan boshlab fuqarolar yig‘inining diniy ma‘rifat va ma‘naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo‘yicha maslahatchisi lavozimi joriy etildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 19 apreldagi qarori asosida fuqarolar yig‘inlarida “Mahalla posboni” jamoatchilik tuzilmalari faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi hududlarda osoyishtalikni mustahkamlash, huquqbuzarliklarning oldini olishda, fuqarolar xavfsizligini ta‘minlashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, hozirda fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarida tashkil etilgan ushbu jamoatchilik tuzilmalari safiga 50 mingdan ortiq posbonlar jalb etilgan. Ularning samarali faoliyati natijasida 2011 yilda 2254 ta, 2012 yilda 2331 ta mahallada jinoyat sodir etish holatlariga yo‘l qo‘yilmadi²²⁴.

Bugungi kunda aholining kundalik hayoti, atrof-muhit bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘pgina yo‘nalishlar fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari orqali hal etilmoqda. Ular aholining ijtimoiy nochor qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, tegishli hududda qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, to‘ylar va boshqa marosimlar o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar beradi, atrof-muhitni muhofaza etadi, obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish tadbirlarini o‘tkazadi, tadbirkorlik faoliyati sub’ektlarini tashkil etadi, qayta tashkil etadi va tugatadi, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantiradi, guzarlar barpo etadi, kommunal to‘lovlarni to‘lanishiga ko‘maklashadi, kam ta‘minlangan yoshlarning nikoh tuzishida va to‘y tadbirlarini o‘tkazishida moddiy yordam ko‘rsatadi, oilaviy tadbirkorlik sub’ektlarini bankdan kredit olishiga kafil bo‘ladi va h.k.²²⁵.

Darhaqiqat, olib borilgan islohotlar natijasida fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyat qamrovi kengaydi. Buni fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarida fuqarolar yig‘ini faoliyatining asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha komissiyalar misolidan ham ko‘rish mumkin. 2013 yilda yangi tahrirda qabul qilingan “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi qonunga ko‘ra fuqarolar yig‘inlaridagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha komissiyalar ro‘yxati quyidagilardir:

- yarashtirish komissiyasi;
- ma‘rifat va ma‘naviyat masalalari bo‘yicha komissiya;
- ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha komissiya;
- xotin-qizlar bilan ishlash bo‘yicha komissiya;
- voyaga etmaganlar, yoshlar va sport masalalari bo‘yicha komissiya;
- tadbirkorlik faoliyati va oilaviy biznesni rivojlantirish masalari bo‘yicha komissiya;
- ekologiya va tabiatni muhofaza qilish, obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish bo‘yicha komissiya;
- jamoatchilik nazorati va iste‘molchilarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha komissiya.

Tegishli hududdagi muammolarning dolzarbligiga qarab, fuqarolar yig‘ini tomonidan fuqarolar yig‘ini faoliyatining asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha boshqa komissiyalari ham tuzilishi mumkin²²⁶.

Komissiyalar turli sohalaridan iborat tarkibda fuqarolar yig‘ini faoliyatiga ko‘maklashadi. Bunday komissiyalar 2011 yilning o‘zidayoq 50 mingdan ortiq edi²²⁷. Ular boshqa funksiyalar bilan birga, turli tashkilotlar ustidan jamoatchilik nazoratini ham olib boradi. Xususan, mahalliy davlat hokimiyati organlari rahbarlarining fuqarolar yig‘inlari faoliyati sohasiga kiruvchi masalalar yuzasidan hisobotlarini eshitish amaliyotining tobora takomillashib borishi, o‘z navbatida, hududlarda qonun hujjatlarining

²²⁴ <http://www.mahallafond.uz/uz/articles/814/>

²²⁵ “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Ўзбекистон Республикаси қонуни // Ўзбекистон қонун ҳужжатлари тўплами. 2013, 17 (569)-сон. –Б. 9-10.

²²⁶ “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Ўзбекистон Республикаси қонуни // Ўзбекистон қонун ҳужжатлари тўплами. 2013, 17 (569)-сон. –Б. 17.

²²⁷ Насруллаев И. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари тизимини ислоҳ этишининг истиқболлари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. 2012, 3-сон. –Б. 22.

ustuvorligini ta'minlash, aholi, ayniqsa, yoshlar huquqiy madaniyatini yuksaltirish, eng muhimi, fuqarolarning turmush farovonligini oshirish tizimini yanada takomillashtirishda alohida o'rin tutmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 9 iyuldagi "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlari mehnatini rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Namunali, fuqarolik jamiyatiga xos loyihalarni amalga oshirayotgan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash ularga zarur yordam ko'rsatish masalalari mamlakatimizda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan bir qator ijtimoiy dasturlarda o'z aksini topganligini alohida qayd etish lozim.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov 2012 yil 12 noyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida ilgari surgan "Demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish zarurligini ta'kidlagan edi. Bunda mahallani aniq yo'naltirilgan asosda aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish markaziga aylantirish, shuningdek, uning davlat boshqaruv organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati olib borish tizimidagi vazifalarini yanada kengaytirishga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini alohida ta'kidlab o'tdi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2013 yil 30 sentyabrda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha respublika kengashini tashkil etish to'g'risida", 2013 yil 7 oktyabrda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari qabul qilindi. Ushbu qarorlar bilan sohaga oid 15 ga yaqin nizomlar tasdiqlangan bo'lib, ular mahallalarda ma'naviy muhit barqarorligini, millatlararo do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlash, yoshlarni ona-vatanga va milliy istiqloq g'oyasiga sadoqat ruhida tarbiyalash, aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash borasidagi ishlarning samaradorligini yanada oshirishga ko'maklashish, fuqarolar yig'inlaridagi jamoatchilik tuzilmalari faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilganligi bilan e'tiborlidir. SHu jumladan, fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha 8 ta komissiyasi faoliyatiga oid tasdiqlangan namunaviy Nizomlarning amaliyotga tatbiq etilishi mahallalar ishiga keng jamoatchilikni jalb etishga katta turtki beradi.

Ayni paytda, davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan 1992 yilda Respublika "Mahalla" xayriya jamoat fondining tashkil etilganligi va o'tgan yillar mobaynida uning faoliyatini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor mahallalarda milliy qadriyatlarni e'zozlash va targ'ib etish, madaniy-ma'rifiy ishlarni keng yo'lga qo'yish, shuningdek, aholini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan mustahkamlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash sohasida keng ko'lamli chora-tadbirlarning amalga oshirilishini ta'minlamoqda. Xususan, ushbu jamoat tashkiloti tomonidan fuqarolar yig'inlariga uslubiy ko'maklashish maqsadida 2006 — 2013 yillar davomida 30 dan ortiq qo'llanma va adabiyotlar tayyorlanib, barcha fuqarolar yig'inlariga etkazib berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 25 avgustdagi "Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida"gi qarori ijrosini ta'minlash maqsadida, birgina 2013 yilning o'tgan davri mobaynida mahallalarda 245 mingga yaqin ma'rifiy-madaniy tadbirlarning tashkil etilishi va o'tkazilishida Fondning hududiy tuzilmalari

tomonidan mahallalarga uslubiy-amaliy yordamlar ko'rsatildi. SHuningdek, bu borada fuqarolar yig'inlarida jamoatchilik asosida 7 mingga yaqin targ'ibot guruhlari faoliyati samarali yo'lga qo'yildi, 6 mingdan ortiq mahallalarda "Ma'naviyat xonalari", 3400 dan ziyod axborot-resurs markazlari tashkil etildi.

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining sohaga oid qonun hujjatlari ijrosini ta'minlashdagi faoliyatini o'rganish, ularning ilg'or tajribasini keng ommalashtirish maqsadida "Eng namunali fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari", "Fuqarolar yig'inlarining eng namunali diniy ma'rifat va ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchisi" kabi ko'rik-tanlovlarning an'anaviy tarzda har yili o'tkazilishi va unda qariyb barcha fuqarolar yig'inlarining ishtiroki ta'minlanmoqda.

SHuningdek, mahalla yoshlari o'rtasida sportni, ayniqsa, bolalar sportini rivojlantirish maqsadida hamkor tashkilotlar bilan birgalikda "Futbolimiz kelajagi", "Mahallamiz pahlavonlari", "Otam, onam va men — sportchilar oilasi" kabi sport musobaqalari muntazam tashkil etilib kelinmoqda. Birgina joriy yilda 9 mingga yaqin fuqarolar yig'inlarida o'tkazilgan mazkur sport musobaqalariga qariyb 2 millionga yaqin bolalar va o'smirlar jalb etildi. Ayni paytda, mahallalarda bolalar maydonchalari faoliyatini yo'lga qo'yish va rivojlantirish maqsadida 2013 yilda "Mahalla" fondi hisobidan jami 106 ta bolalar maydonchasi qayta ta'mirlandi, 41 tasi yangi qurildi, 2985 ta bolalar maydonchasi obodonlashtirildi. Bundan tashqari, hududlarda 172 ta minifutbol, voleybol, basketbol maydonchalari qurib bitkazilib, foydalanishga topshirildi.

Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash borasida Fond hisobidan 2006 - 2013 yillar mobaynida 4936 ta fuqarolar yig'ini zamonaviy kompyuter jamlanmasi, 5075 tasi mebel jihozlari bilan ta'minlandi. SHuningdek, 724 ta mahalla binolari joriy, 120 tasi kapital ta'mirlandi va 92 tasi rekonstruksiya qilindi, namunaviy loyihalar asosida 74 ta mahalla guzari qurib, ishga tushirildi.

Fuqarolar yig'inlari hududida istiqomat qilayotgan ota-onalarning yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha ularning huquqiy, ma'naviy-axloqiy va fiziologik bilimlarini oshirishga ko'maklashish maqsadida 8700 dan ortiq fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari qoshida "Ota-onalar universitetlari"ni tashkil etishga ko'maklashildi. O'tgan davr mobaynida ushbu jamoatchilik tuzilmalari tomonidan 45 mingdan ortiq tadbirlar o'tkazildi.

Fond faoliyatida aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash masalalari ustuvor vazifa sifatida belgilanib, bu borada birgina 2011 - 2013 yillar davomida Fond hisobidan 16 mingdan ortiq oilaga moddiy yordam ko'rsatildi. 31300 ga yaqin fuqarolarga oziq-ovqat va kiyim-kechaklar, 2600 dan ortiq ehtiyojmand oilalarga bir boshdan qoramol olib berildi. 5 mingdan ziyod ehtiyojmand oilalardan bo'lgan yoshlarga, shu jumladan, ularga nikoh va to'y tadbirlarini o'tkazishda qo'shimcha moddiy yordam ko'rsatildi.

Har yili mahallalar hududlarini obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish, muqaddas qadamjolarini tartibga keltirish maqsadida umumxalq xayriya hasharlari an'anaviy tarzda tashkil etiladi. Istiqlol yillarida bunyodkorlik va tashabbuskorlik, ezgulik va shijoat timsoliga, ma'naviy hayotimizning uzviy qismi sifatida umummilliy an'anaga aylangan ushbu tadbirda 18 millionga yaqin fuqarolar, shu jumladan, 10 milliondan ortiq yoshlar ishtirok etmoqda. Birgina mamlakatimiz mustaqilligining 22 yilligi munosabati bilan joriy yilning 24 — 25 avgust kunlari o'tkazilgan umumxalq xayriya hashari kunlarida 960 ta ziyoratgoh va 9 mingdan ortiq